Petre Antonescu și arta de a fermeca, de a proiecta și de a construi în arhitectura primei jumătăți a secolului XX, în România

SIMINA STAN, ist.

A merge pe urmele lui Petre Antonescu, unul dintre „întemeietorii stilului național", „întemeietorul cursului de istoria arhitecturii" și „întâiul arhitect care a pășit în Academia Română", înseamnă a studia istoria arhitecturii și a profesiei de arhitect în România în perioada 1900-1950.

Fig. 1 Studentul arhitect Petre Antonescu la Paris, Arhiva Muzeului UAUIM

Petre Antonescu a fost un teoretician, dar mai ales un practician al stilului neoromânesc, i-a consacrat mare parte din operă și a întreprins o activitate continuă pentru promovarea lui. A studiat arhitectura tradițională, a mers prin toate colțurile țarii, a protejat acest patrimoniu fiind membru în Comisiunea Monumentelor Istorice, a schițat, a inventariat, a fotografiat, a proiectat, a publicat, a organizat cursul de istorie a arhitecturii românești, a oferit bursa anuală „Petre Antonescu" pentru cea mai bună diplomă în cadrul Academiei de Arhitectură, și apoi începând din 1939 un premiu „Petre Antonescu" al Academiei Române, pentru cea mai bună lucrare de arhitectură românească.[1]

Petre Antonescu s-a preocupat de maniera în care posteritatea îl va judeca[2], poate pentru că contemporanii săi nu au fost așa de binevoitori. Existența lui cotidiană a rămas un mister[3], cu toate că numele său este astăzi aproape mitic și sinonim cu stilul neoromânesc.

Poate cea mai mare dificultate pentru un tânăr arhitect aflat la începutul carierei este să primească prima comandă. La începutul secolului al XX-lea proiectele se obțin prin comandă directă datorată preferințelor, competențelor și calificărilor speciale, sau prin comandă publică, cu un concurs deschis tuturor, ori printr-un concurs restrâns, cu invitație. Petre Antonescu nu a avut acest obstacol, în anul 1899 imediat după absolvire, a realizat unul dintre cele trei pavilioane ale României la Expoziția Universală de la Paris din anul 1900, lucrare în stil românesc (Fig. 8), pentru care a

Fig. 2 Fotografie de grup a arhitecților care au participat la celebrarea a 20 de ani de la înființarea Societății Arhitecților Români pe 26 februarie 1911, la hotelul Bulevard, Arhiva UAR

primit distincția „officier de l'Académie" franceze.

Avea 27 de ani.

Astfel a deschis ușile elitei conservatoare (Alexandru Marghiloman, Elena Kretzulescu, Constantin Gebelescu, Gh. Grigore Cantacuzino, Nicolae Lahovary), dar și pe cele ale elitei liberale (I.I.C. Brătianu, Dinu Brătianu, Vintilă Brătianu, Mihail Oromolu, dr. Ciru Iliescu). De la începutul carierei sale, după întoarcerea de la studii este protejat de către Ion Mincu, și apoi este luat sub aripa sa de Ion C. Grădișteanu, ministrul lucrărilor publice. Astfel primește primele mari proiecte publice prin comandă directă din partea ministerului, dar nu ca angajat. Clădiri precum: Ministerul Lucrărilor Publice [4], Palatul administrativ din Craiova, teatrul comunal din Râmnicu Vâlcea, palatul de justiție din Botoșani, palatul de justiție din Buzău, silozurile de cereale de la Constanța și planurile generale pentru amenajarea plajei și a băilor de la Mamaia. În anul 1912 primește tot prin comandă directă proiectul Primăriei Municipiului București, proiect nerealizat pentru care a lucrat mai mult de un sfert de secol.

Fig. 3 Fotografie de grup a arhitecților care au participat la Primul Congres al Societății Arhitecților Români din anul 1916, Arhiva Muzeului UAUIM

Care era secretul lui Petre Antonescu? „Seduire, produire, construire" spun francezii. Așadar avea un bun renume, provenea dintr-o familie bogată, avea o rețea de cunoștințe și mergea pe șantierul lucrărilor sale. Însă arhitectura este o meserie pentru care trebuie să ai talente multiple, inclusiv pe cel de a negocia ca un om de afaceri. Cheia succesului său pare să fi fost buna organizare. Înainte de fi academician (membru de onoare din 1936, membru titular din 1945), președinte al Societății Arhitecților din România (1912, 1919-1921, 1944-1946), rector al Academiei de Arhitectură (1931/32-1938), este profesor din anul 1900, înființează catedra de istorie a arhitecturii românești, este membru al Comisiunii Monumentelor Istorice din anul 1904, conduce secțiunea tehnică din anul 1934. Este arhitect în cadrul Ministerului Lucrărilor Publice și apoi, membru în Consiliul Tehnic Superior al Ministerului, membru în comisia de sistematizare a Bucureștiului, membru permanent al comitetului pentru congresele internaționale de arhitectură al Colegiului Arhitecților. Membru în consiliul Ligii Culturale, în consiliul Ateneului, director al antreprizei „Clădirea Românească" și membru în consiliul antreprizei Tiberiu Eremia.

Omniprezent, capabil să creeze edificii care să garanteze armonia socială și sănătatea locuitorilor, de-a lungul timpului a fost mereu în apropierea puterii. Ce recunoaștere a meritelor este pentru un arhitect să prezinte opera sa ministrului, prim ministrului sau Suveranilor cu ocazia inaugurării. În 1922 este însărcinat să se ocupe de serbările încoronării din capitala României Mari și realizează Arcul de triumf pentru Regele Ferdinand și Regina Maria, dar și principalele decoruri precum pavilionul regal[5]. Apoi în 1936 realizează pentru Carol al II-lea, al doilea Arc de Triumf.

Privindu-l pe arhitectul Petre Antonescu în fotografiile sale oficiale, începând cu

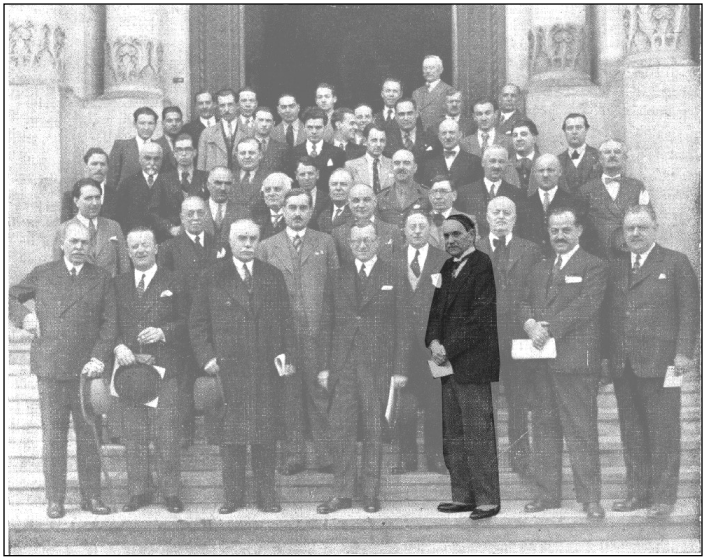

Fig. 4 Fotografie de grup cu ocazia deschiderii expoziției de Arhitectură franceză modernă în palatul Academiei de Arhitectură din București, în Ilustrațiunea română, 5 aprilie 1934, Arhiva muzeului UAUIM

cele din tinerețe de la Paris (Fig. 1) și continuând până în anii 1950, observăm că acesta lasă să se întrevadă mereu statutul său social. În fotografiile de grup este imposibil să nu îl observi (Fig. 2,3,4). În exterior are întotdeauna pălărie, în interior este în costum, cămașă albă, guler impecabil, cu papion sau cravată și ac de cravată, iar în atelier poartă întotdeauna halatul alb. Până și caricatura lui din 1932[6] îl înfățișează astfel. Demiurgul cu o privire străpungătoare, părul cu cărare pe partea stângă, care îi acoperă elegant calviția, mustață în stilul epocii, costum în dungi, cămașă cu guler înalt, cravată și ac de cravată. (Fig. 5) Tindem să îi dăm dreptate lui Napoleon care spunea că „bon croquis vaut mieux qu'un long discours".

Fig. 5 Caricatură realizată de studentul arhitect Adrian Rădulescu în anul 1932, în *Arhitectul Tiberiu Ricci 1913-2000*, ed îngrijită de Mario Ricci, 2013, p. 57

În portretele fotografice realizate înaintea Primului Război se remarcă o lejeritate pe chipul său și pare că se întrevede chiar un zâmbet. Ulterior în fotografiile sale oficiale, cele destinate posterității, Petre Antonescu este imortalizat în manieră clasică. Portretele sale fotografice sunt realizate adesea frontal sau din semiprofil, iar dacă privirea sa nu confruntă direct privitorul, este adesea o privire pătrunzătoare.

Fotografiile de la începutul anilor 1950[7] alături de arhitecta Henrieta Delavrancea în mijlocul studenților sunt de asemenea elocvente (Fig.6,7). Mai înalt decât cei din jurul său, este îmbrăcat elegant, în palton mai deschis la culoare decât costumul, cu pălărie într-o epocă în care nu se mai purta pălărie, pantofi impecabili, guler, nod de cravată și manșete perfecte. Dar priviți mai ales gesturile mâinilor sale

În întreaga perioadă dintre anii 1900-1938 este arhitect, dar și profesor la Școala Superioară de Arhitectură, fiind ales rector al Academiei de Arhitectură între 1931/32-1938, când locuiește în apartamentul rectorului[8] de la etajul I, în clădirea din strada Enei. Cu biroul său de arhitectură alături, putea să supravegheze proiectele personale din biroul rectorului. În biroul său de arhitectură cu sală de desen mare pentru planșete „boboceau"[9] cei mai talentați studenți. Despre colaboratorii

Fig. 6-7 Petre Antonescu și Henrieta Delavrancea în mijlocul unui grup de tineri arhitecți, în curtea mănăstirii Antim, la începutul anilor 1950, Arhiva UAR

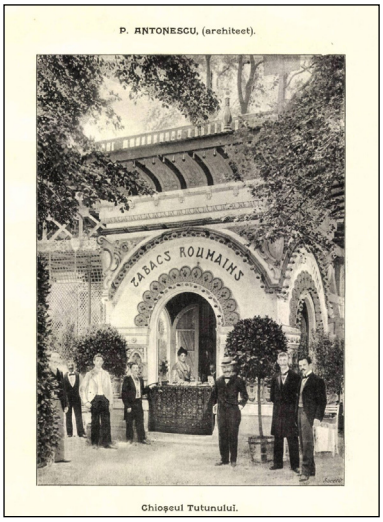

Fig. 8 Pavilionul Regiei Monopolurilor Stat, Expoziția Universală de la Paris, în Literatura și Arta Română, an 1902, nr. 1, p. 39

pentru fiecare proiect al „Demiurgului solitar" nu se cunosc nici astăzi detalii. În perioada 1931-1938 a realizat proiectele: Accademia di Romania din Roma (1924-1932), Facultatea de Drept (1933-1935), Casa studenților „Stelian Popescu" (1937), gara fluvială din Giurgiu (1935), Arcul de Triumf (1936), Palatul funcționarilor Băncii Naționale a României (1937), Institutul Academic Român din Saranda, Albania (1938), proiectul pentru concursul Primăria Capitalei (1936) și cel pentru cetatea universitară. (Fig. 9, 10)

Pentru că săptămâna are doar 7 zile chiar și pentru rectorul Petre Antonescu, uneori cursurile din anul III de istoria arhitecturii românești cărora le-a „dat ființă, prin activitatea"[10] sa erau ținute de Grigore Ionescu.[11]

Profesorul pretindea studenților săi aceeași ținută și conduită ca a sa: „ținuta profesorilor și a studenților era remarcabilă. De exemplu, la corecturile profesorului sau ale rectorului Antonescu, dacă veneai cu schițele ca să te prezinți la corectură fără halatul alb de atelier, profesorul nici nu-ți primea proiectul sau schițele spre discuție. Le împingea ușor cu creionul, se uita pe catalog și chema pe următorul. La examene, studenții trebuiau să se prezinte în haine curate, cu cămașă și cravată, nu în pulover sau fără cravată sau cu pantofi de tenis".[12]

Într-un interviu în ziarul Adevărul din octombrie 1937 rectorul declara „cât privește arhitecții, ca și inginerii, aceștia sunt puțini, din pricină că studenții nu se îngrămădesc la școlile de specialitate, cu studii prea grele. La noi e muncă serioasă și grea, cine solicită înscrierea, acela trebuie să se considere, din chiar acel moment, absolvent. La Arhitectură, studentul vine cu un moral special, cu mentalitate de muncă serioasă și continuă. E firesc, dar, ca tineretul să nu se prea îmbulzească la

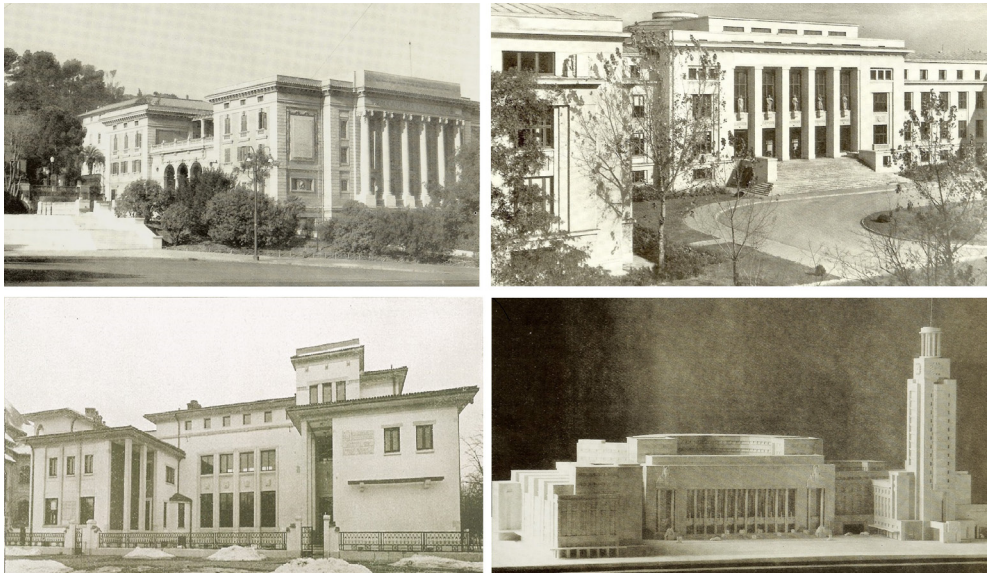

Fig. 9 Fotografii de epocă și ale proiectelor: Accademia di Romania din Roma, planșa XXXIII, Facultatea de Drept, planșa XXXVIII, Institutul de Istorie Nicolae Iorga, planșa CLIV, și macheta proiectului II al Primăriei Municipiului București, planșa planșa LXV, în *Arh. Petre Antonescu Clădiri Construcții*, Proiecte, editura Tehnică, București, 1963

porțile Academiei".[13]

Ne lipsesc arhitecții, declara Petre Antonescu în octombrie 1937[14] „ceea ce produce școala noastră și ce ne vine din școala străinătății, nu parvine să acopere cererile în continuă creștere. Academia noastră ar trebui să dea anual o promoție de câte 35-40 de arhitecți. Din nefericire numărul lor e mai mic și nevoile țării mai mari. Hotărât mult mai mari. (...) Sunt regiuni întregi și nu dintre cele mai sărace sau periferice, în care nu se găsește nici un arhitect. Arhitecții cu mai puține lucrări la București ar fi, vă asigur, copleșiți de lucrări în provincie."

În 1938 în România se instaurează dictatura regală, prin votarea noii Constituții din 27 februarie 1938. Printre arhitecții care își arată imediat adeziunea către Rege și Frontul Național Democratic[15] se numără și rectorul Academiei de Arhitectură.

În 1938 Petre Antonescu avea 65 de ani, își încheia mandatul ca rector al Academiei de Arhitectură, și se retrăgea din postul de profesor. Marile sale lucrări în „stil raționalist" erau acum încheiate sau aproape încheiate, ultimul proiect este Institutul de istorie universală (actual Institut de istorie Nicolae Iorga al Academiei Române) inaugurat în prezența lui Carol al II-lea și al membrilor guvernului pe 16 decembrie 1939[16]. Rămâne membru în comisia de sistematizare a Bucureștiului, dar se pare că obiectivul său este să devină primul arhitect membru titular al Academiei Române.

După încheierea mandatului în anul 1938 se mută din apartamentul rectorului, în

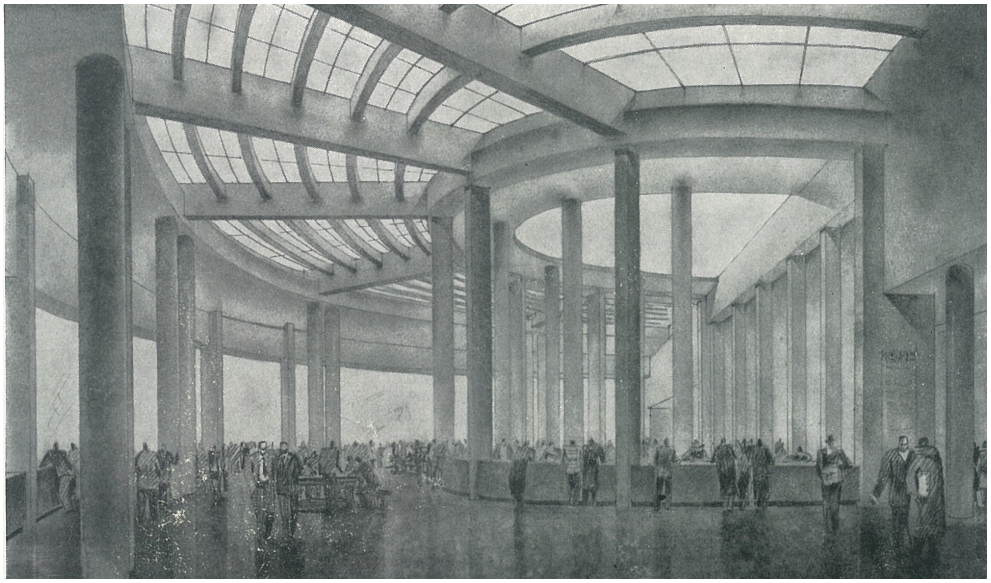
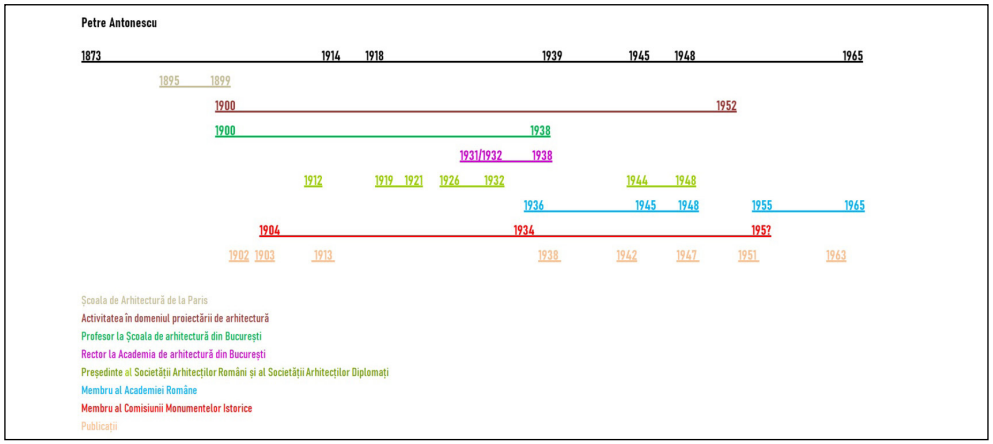

Fig. 10 Hol public, proiectul II al Primăriei Municipiului București, planșa 68, în *Arh. Petre Antonescu Clădiri Construcții*, Proiecte, editura Tehnică, București 1963

imediata apropiere a parcului Cișmigiu, pe strada dr. Marcovici nr. 9[17] (astăzi intrarea Victor Eftimiu nr. 9), într-un imobil modern cu opt etaje, în apartamentul nr. 72. Cu toate că în 1939 afirma în cadrul unui discurs oficial că aceste construcții „în numele unui așa zis funcționalism și constructivism științific, falsificate în spiritul lor original și transformate într-un curent de modă, ni se transfigură peisajul urban, atât de primitor și de uman, cu aceea întrecere de suprapunere în etaje cubiste paralelipipedice confecționate după rețete de serie ori după file de catalog. Aceasta fu minunea block-ului american! Iar acele vorbe mari de funcționalism și constructivism în numele cărora se ridică și azi atâtea orori, ne sunt prezentate ca o inovație a ultimei echipe de profeți ai betonului, când de fapt nu-s decât etichete nouă pentru adevăruri curente, aș zice, locuri comune, cari au circulat întotdeauna în practica arhitecturii".[18]

Biroul său de arhitectură funcționează din anul 1938 pe strada pictor N. Grigorescu nr. 2[19], pe locul unde astăzi se află parcul Sălii Palatului. De altfel motivul pentru care astăzi nu cunoaștem cu exactitate informații despre lucrările sale, nu avem planuri din arhiva sa personală, schițe și desene atât de apreciate în epocă[20], cu excepția celor din publicațiile sale, este acela că biblioteca, cursurile și arhiva sa de proiecte, aflate în clădirea din strada pictor Grigorescu nr. 2 au ars în 1944. În discursul din ședința solemnă de la Academia Română din 1947 Alexandru Lapedatu amintește că „textul prelegerilor, în continuă prefacere și completare, prin

Fig. 11 Parcurs profesional al arhitectului Petre Antonescu

cercetările și studiile ținute câteva decenii în șir în Școala Superioară de Arhitectură, nu au fost tipărite înainte de a fi distruse, împreună cu biblioteca și prețioasa arhivă, de bombardamentele de la sfârșitul lunii august 1944 - bibliotecă și arhivă pe care vă siliți azi - din toate puterile și cu toate mijloacele - să le reconstruiți."[21] Ce lovitură cruntă trebuie să fi fost această pierdere pentru arhitect.

Cu toate acestea Petre Antonescu continuă să se concentreze asupra activităților sale în cadrul Academiei Române. Ales membru de onoare al Academiei Române pe 30 mai 1936, devine membru titular pe 19 mai 1945, după ce insistă să devină membru activ.[22] Pe 5 iunie 1947 are loc ședința solemnă și ține discursul *„Meșteri și arhitecți români în trecut"*, în prezența Regelui Mihai I.

La Academia de Arhitectură înființează premiul „Petre Antonescu" pentru cea mai bună diplomă, și continuă această tradiție și la Academia Română, unde fondează un premiu care îi poartă numele, acordat anual „unui tânăr arhitect pentru cea mai bună lucrare de arhitectură românească. Pune la dispoziție un fond de 400.000 lei în efecte garantate de stat, din venitul căruia să se poată decerna premiul în valoare de 15.000 lei".[23] Însă el este cel care face raportul pentru acordarea premiului. În anul 1939 arhitectul Grigore Ionescu primește acest premiu, în 1942 arhitectul Florea Stănculescu, iar în anul 1948 Octav Doicescu[24].

Neobosit și la 72 de ani acesta se implică în calitate de membru activ al Academiei Române în diferite comisii, precum: cea de organizare a Casei Academiei Române pentru recepțiuni și muzee, cea pentru Palatul Academiei, cea pentru studiul înființării Muzeului Culturii Naționale, în comisia pentru evaluarea daunelor produse clădirii Bibliotecii Academiei Române, și în anul 1947 în comisia de sistematizare

a orașelor și satelor, în anul 1948 în comisia pentru materiale de construcție și refacerea monumentelor istorice.[25]

În iunie 1948 li se retrage calitatea de membru unui număr de 113 academicieni, printre care și Petre Antonescu. Este reprimit în anul 1955.[26] Cu ocazia împlinirii a 90 de ani este sărbătorit în cadrul ședințe speciale a Academiei, dar fiind bolnav nu va fi prezent.

Prin promovarea tradiției, a stilului neoromânesc, a naționalismului în epoca sa Petre Antonescu și-a construit propriul mit cu ajutorul notorietății și autorității obținute pe baza experienței și talentelor sale.

Anul acesta a marcat 150 de la nașterea sa. Au fost vernisate expoziții, Banca Națională a României a emis o monedă, s-au desfășurat conferințe, vor urma lucrări de restaurare și consolidare a unor clădiri precum Palatul Administrativ din Craiova (actual sediu al Consiliului Județean Dolj). A venit momentul pentru o dezbatere critică și studierea detaliată a tuturor lucrărilor sale? Reunirea tuturor articolelor publicate de Petre Antonescu într-o ediție critică, fie și în format digital, ar fi un modest prim pas în această direcție.

Note

[1] Petre Antonescu, *Pentru o Renaștere a arhitecturii românești,* București, 1939, Analele Academiei, Secțiunea istorică, Seria 3, tom 21, p. 176.

[2] Referință la citatul lui Rene Descartes (1596-1650), Geometria, „sper că posteritatea mă va judeca cu bunăvoință, nu numai în ceea ce privește lucrurile pe care le-am explicat, ci și pe cele pe care le-am omis intenționat, pentru a lăsa altora plăcerea de a le descoperi."

[3] Din ziarul Rampa, de joi, 1 iulie 1931 aflăm despre recepția de logodnă a domnișoarei Zizi Antonescu, fiica arhitectului Petre Antonescu și a soției sale Margareta, cu economistul Paul Suciu, care a avut loc în saloanele reședinței Antonescu din Splaiul Mihai Vodă nr. 6, informație primită prin amabilitatea dr. Valentin Popescu, Biblioteca UAUIM.

[4] „Ministrul Grădișteanu l-a însărcinat pe arh. P Antonescu ca să întocmească planurile de construcțiune a localului acestui minister, care se va ridica pe bulevard, maidanul Duca, care va costa 1.200.000 lei. Lucrările vor începe în martie", *Universul*, an 24, nr. 11, 13 ianuarie 1906, p. 2. v. Hanna Derer, Gabriel Cârstea, *Primăria Municipiului București, inițial Ministerul Lucrărilor Publice 1906-216: Momente*, în *Arhitectura*, nr. 5-6/2016, https://arhitectura-1906.ro/2017/05/primaria-municipiului-bucuresti-initial-ministerul-lucrarilor-publice-1906-2016-momente/

[5] *Universul*, an 40, nr. 238, 20 octombrie 1920, p. 3.

[6] *Arhitectul Tiberiu Ricci 1913-2000*, ed. îngrijită de Mario Ricci, 2013, p. 57, caricatură realizată în anul 1932 de studentul arhitect Adrian Rădulescu.

[7] Arhiva de fotografie a Uniunii Arhitecților din România.

[8] *Amintiri. Arhitectul Tiberiu Ricci 1913-2000*, p. 56.

[9] Henrieta Delavrancea afirmă că în vara anului 1925 „pricepând greutățile realizărilor, am simțit nevoia să intru mai adânc în secretele profesiunii și m-am băgat boboc la maestrul meu preferat, Petre Antonescu", în *Henrieta Delavrancea Gibory. Arhitectură 1930-1940*, Ed. Simetria, București, 2009, p. 104.

[10] Academia Română, Discursuri de recepțiune, LXXXV, Petre Antonescu, *Meșteri și arhitecți români în trecut,* 5 iunie 1947, ședința publică solemnă, cu răspunsul lui Alexandru Lapedatu, p. 35.

[11] A*mintiri. Arhitectul Tiberiu Ricci 1913-2000*, ed. îngrijită de Mario Ricci, 2013, p. 80.

[12] *Idem*, p. 84.

[13] *Lipsa specialiștilor*, rubrica Glose politice, în Adevărul, an 51, nr. 16485, 25 octombrie 1937, p. 1.

[14] *Avem șomaj intelectual? D-nii prof. Vasilescu-Karpen, Petre Antonescu și dr. Tomescu despre insuficiența numărului inginerilor, arhitecților și medicilor*, în Adevărul, an 51, nr 16486, 27 octombrie 1937, p. 8.

[15] Avocatul C.C. Berăscu, unul dintre lideri Frontului Național Democratic și vremelnic primar al Capitalei era cumnatul său, fiind căsătorit cu sora sa Maria, v. Mihai Sorin Rădulescu, *Constantin Ciogolea - Arhitectul teatrului Pastia. Contribuții documentare*, Cronica Vrancei, 2004, p. 356.

[16] *Inaugurarea Institutului de Istorie Universală*, în Universul, an 56, nr. 348, 19 decembrie 1939, p. 1, 5, 7.

[17] De altfel fiica sa locuia în același imobil, *Abonații S.A.R. de Telefoane, București și jud. Ilfov*, iulie 1940, p. 162.

[18] Petre Antonescu, *Pentru o Renaștere a arhitecturii românești,* București, 1939, Analele Academiei, Secțiunea istorică, Seria 3, tom 21, p. 162-163.

[19] *Abonații S.A.R. de Telefoane, București și jud. Ilfov*, iulie 1940, p. 3.

[20] Căutând de-a lungul timpului informații exacte despre lucrările lui Petre Antonescu am observat că în cazul platformelor online https://www.metacult.ro/fisa.php?id=620, https://www.identitate-archi.ro/alege-arhitect/petre-antonescu.html și a unor articole recente există inadvertențe de datare, denumire, adresă, preluate și re-preluate fără verificarea surselor în arhive sau în presa epocii.

[21] Academia Română, Discursuri de recepțiune, LXXXV, Petre Antonescu, *Meșteri și arhitecți români în trecut,* 5 iunie 1947, ședința publică solemnă, cu răspunsul lui Alexandru Lapedatu, p. 43.

[22] „În cadrul Secțiunii literare a Academiei din 15 mai 1945, Mihail Sadoveanu a precizat că a fost dorința arhitectului de a fi membru activ, ceea ce poate să însemne că a solicitat acest lucru", în Ion Giurcă, *Arhitectul Petre Antonescu, membru al Academiei Române*, *Monumentul - Tradiție și Viitor*, XVII, 2015, p 35.

[23] Petre Antonescu, *Pentru o Renaștere a arhitecturii românești,* București, 1939, Analele Academiei, Secțiunea istorică, Seria 3, tom 21, p. 176.

[24] Ion Giurcă, *Arhitectul Petre Antonescu, membru al Academiei Române*, în *Monumentul - Tradiție și Viitor*, XVII, Iași, 2015, p 38.

[25] *Ibidem*, p 44-45.

[26] *Ibidem*, p 49.